

SUNYIN AZ IRODALOM ALATT

Valahogy így (éltünk)

Próza

B E N C E E R I K A

Abban a házban, ahol születtem, a Képes Biblián és a mama jegyajándékba kapott – ezért nagyon megvigyázott – kapcsos imakönyvén kívül nem volt egyetlen könyv sem. Ezekre is csak a család nőtagjainak volt szüksége. Egyébként egyikük sem rendelkezett ilyen – mint a könyv és az újság – haszontalan, de főleg lustálkodásra csábító dolgokkal. A titkon olvasás gyanúja azonban mindannyiuk felett ott lebegett. Erre bizonyos árulkodó jelek, nehezen magyarázható események utaltak. Például egyik nagybátyám – akkor tizennégy éves – csak a többiek éberségének köszönhetően menekült meg a tűzhaláltól. Szándékosan nem firtatta senki, hogy minek húzta a dunna alá éjnek idején – elem-lámpája nem lévén – a dróton függő villanykörtét. Időnként meg egy-egy ponyvaregény, olcsó füzet (igazi könyvet már nehezebb volt szerezni) bukkant fel a padláson, a kert alatt, a szénakazalban. Mama pedig öregségére valóságos könyvmoly lett. A pöttös lányregényektől a többkötetes háborús regényekig mindent elolvasott, amit csak kölcsönkapott tőlünk. Néha ugyan mentegetődzött, hogy a könyvek miatt hanyagolja el a „dolgát”, de az az igazság, hogy a mamának akkorra már nem volt semmilyen dolga, és nem is bírt már dolgozni. Talán sikerül behoznia mindazt, amit fiatalon – igaz, kényszerű okok miatt – elmulasztott, ha nyolcvanéves korában, olvasás közben, nem éri utol agyvérzés formájában életének végzete. Remélem, azon a másvilágon jól leszidta Tamás bátya rabszolgatartóit.

Csak miután felépült a házunk és elköltöztünk a mamáéktól, akkor tehette meg néha apa, hogy könyvre pénzt költsön. Ő maga akkor kapott rá az olvasásra, amikor terepen dolgozott, és esti unalmas óráit – nem lévén kocsmába járó – Remarque-regényekkel múlatta el. Ugyanis há-

zigazdáinak megvolt szerb fordításban az összes. Apa biztatására később én is elolvastam a helybeli könyvtárban fellelhető valamennyi Remarque-művet, és arról kellett meggyőződnöm, hogy rá – aki az érzelmeket mindig is szégyellnivaló dolognak tartotta – ezek a háborúba ágyazott szerelmi történetek mégsem gyakoroltak kellő hatást.

Új környezetünkben, az Ibolya utcában, hamarosan már mindenki tudta rólunk, hogy mi egy „könyvszerető” család vagyunk. Anya ezt leginkább kissé korlátozott értelmű (kilenc vetélés után bútorvásárlásba és háztartási gépek raktározásába temetkező) barátnője előtt szerette hangoztatni, akit időnként oda is vezetett – lefizetésre vásárolt (de ezt nem volt szabad senkinek sem elmondanunk) – kombinált szobánk üveges vitrinje elé, hogy gyarapodó könyveinket megmutassa neki. Ez a szobabútor volt családunk büszkesége, ezért könyveinknek – mint furcsaságoknak – méltóbb helyet el sem tudtunk volna képzelni.

Házi kiskönyvtárunk alakulása furcsa módon összefüggött bútorvásárlásaink ütemével, sőt, anya buta barátnője is befolyással volt rá. Akárhányszor összecsapta a kezét és azt mondta, „nahát, ilyesmire költitek a pénzeteket”, anya mindannyiszor fölényesen „lemonsolyogta” és kioktatta, miben rejlik a kultúra nyitja. Ám egyszer K. Mariska, aki köztudomásúan soha egyetlen könyvet sem olvasott el (igaz, anya sem túl sokat, de erről nem volt tudomása senkinek és neki különben „fájt a feje az olvasástól”), azt találta mondani, hogy „akinek pénze van, annak esze is van, és jobban tennétek, ha könyvek helyett regálra¹ gyűjtenétek, már mindenkinek van”. És anya utánaézett. És már tényleg mindenkinek volt. A családi hierarchiában (mert van ilyen) alattunk levő rokonoknak is. S akkor tudtuk meg, hogy mahagóni színű kombinált szobabútorunk már kiment a divatból, úgyhogy anya többé rá sem bírt nézni. Ezentúl – hogy ne lássa senki – a szobaajtót is csukva kellett tartanunk. Végül elhatározta, regált veszünk, ha addig élünk is. Mert nem is ember, akinek nincs modern kombinált szobája. A regál, mert mifelénk mindenki így nevezi (gondolom, szerb hatásra) ezeket a hatalmas, egész falat kitevő szekrény sorokat, kissé túlméretezettnek tűnt nappali szobánkban, sőt, amikor az ülőgarnitúrát (mert a regálhoz már a régi rekamiék sem illettek) is behelyeztük (vagyis a troszedot és a dvoszedot² – ahogy mondják, és anya miért egyénieskedne), egy talpalatnyi üres hely sem maradt benne. A nagy spórolás visszavetette könyvállományunk növekedését, de új regálunknak polcos része is lett.

Persze, nagy túlzás volt azt mondanunk, hogy könyvekre költjük a pénzünket. Erről szó sem volt. Legfeljebb néhányat vettünk évente.

Születésnapunkra, karácsonyra és húsvétra kaptunk egy-egy könyvet a testvéremmel. Apa és anya ajándékát mindig keresztmama könyvajándéka toldotta meg, akit ugyan nővéremhez nem fűzött semmilyen kötelék, „mégsem tehette meg, hogy neki nem vesz semmit”. Pedig – s ezt igyekezett mindenkinek elmondani – anyáék – mert neki csak egy lánya van – csupán a fele ajándékot veszik vissza. És különben is, „minek kellett nekik két gyerek, amikor alig jönnek ki a pénzükből, nem beszélve arról, hogy manapság már a modern asszony, akinek van esze, csak egy kölyköt hoz a világra”. Apa viszont nem győzte hangsúlyozni, hogy mi mindig vászonkötéses könyvet viszünk ajándékba, és az sokkal többet ér, mint keresztmama papírkötéses „frinc-francai”, hiszen mindenki tudja, hogy a „jó” könyveket vászonkötésben adják ki. A fűzött kötésesek értéktelenek. (Ezt a sors úgy bosszulta meg rajtam, hogy első könyvem – nem tudom, megmutassam-e apának – naná, hogy papírkötéses.) Ennek az évekig tartó átalvitának végül anya vetett véget azzal, hogy elhatározta, „nagyok” vagyunk már, semmi értelme többé a „jézuskázásnak” meg a „nyulacskázásnak”, nem kell többé ajándék. (Az, hogy nagyok vagyunk, csak az ajándékvásárlásra vonatkozott.) Mondhatom, nagy veszteség ért, hiszen a születésnap egy-egy könyvön kívül ezentúl csak tanév végi jutalomkönyvem került fel a polcra. (Nem győztem szidni a nővéremet, hogy miért nem tanul jobban.) Nekem volt ugyan néhány gyarapító-bővítő kísérletem, mint amilyen az uzsonnapérez összegyűjtése. Ez azonban több okból is nehezen ment. A kiflik árából ugyanis csak nagyon lassan jött össze egy könyv. A nővérem, mivel ő volt az idősebb, burekre³ is kapott pénzt, az legalább hat kifli ára volt, ám ő addigra már tényleg „nagy” lett, és nem érdekelték többé a könyvek. Az osztályából már mindenki cigizett, és a burek árából másfél dobozzal is kijött. Ugyanakkor anyáék is megtiltották nekem az ilyesfajta takarékoskodást, mondván, a „nem olvasás” még nem ártott meg senkinek, a „nem evés” pedig igen. Maradt hát az évi három könyv, na meg a falusi könyvtár, amelynek szerény állományán hamar „átrágtam” magam. Nem csoda, hogy hamarosan teljes odaadással fordultam az irodalom „leszállt” rétegei felé.

Az irodalom alatti irodalom enyhén vulgáris változatát a nagyanyám révén ismertem meg. Ekkorra már ő is egy sorba került velünk jog és hatalom terén a családban, úgyhogy – anya bosszúságára apellálva – nem kis kárörömmel tanított meg bennünket az Ingani-finganira, amit („Ingani-fingani nem nehéz, csak egy kicsi szellentés, meg egy kicsi légnymás . . .”) nem késlekedtünk apáéknak bemutatni. Vendégek

jelenlétének köszönhetően nem lett nagy baj belőle, csak anya vetette oda mérgesen, hogy „különb mondókákra is taníthatná ezeket a gyerekeket”. A fing – a nemi szervek neveivel meg a szexuális aktus megnevezésével ellentétben, de még azt sem szabadott beszédünkbe iktatnunk, hogy „nemi szerv” – egyébként sem tartozott a családjunkban kiejthetetlen, tiltott szavak közé. Még apa is szavalt „fingos” versikéket előttünk, így a Bölcs Salamont. Igaz, a számunkra kevésbé ismert bibliai Salamon helyett (dühödt marxista korszakunk volt ez) inkább „nagy Petőfi”-t mondott, mármint hogy Petőfi elmélkedett versbelileg a hangos és a hang nélküli fing állagáról. És én ezen versikék révén hallottam először a költőről. Úgyhogy előbb szavaltam az utcán fennhangon, hogy „Petőfi Sándor, gatyába’ táncol, felesége bugyiba’, úgy mennek a mozi”, mint bármely verset. Az meg egyáltalán nem zavart senkit, hogy Petőfi nemigen tudhatott még a mozi csodás világáról. Szabadon és üvöltve énekeltük a Viszket a seggem, megvakarom kezdetű épületes dalocskát, és csúfoltuk egymást torokszakadtából az Egyszer voltam nálatok, leszakadt az ágyatokkal. Még a felnőttek is ezzel cukkoltak bennünket („Ripegett-ropogott, még a szar is potyogott . . .”), amiért mi dühösen tiltakoztunk, néha még az új troszed meglétét is érvül hozva fel.

Anyáék nem tapaszthatták be folyton a fülünket (mert volt rá példa), így – főleg lakodalmak, multságok alkalmával – néhány gyerekfűlnek nem való, anya által rondának, ocsmánynak nevezett ének is eljutott hozzánk, amit ha mi is eléneklünk, mondta, leszárad a nyelvünk, apa meg „levág” bennünket, és jobb, ha úgy teszünk, mintha nem is hallanánk őket. E szövegek többnyire a nemi aktus mibenlétét részletezték, a születést, a szülés folyamatát öntötték vulgár-formába. Így apa kedvenc nótáját, a Rózsabokorban jöttem a világra kezdetűt is eltorzították. E famózus dalok miatt, nekünk, gyerekeknek nem volt szabad éjfélnél tovább maradnunk lakodalomban, mert akkor kezdték el őket – apa által szégyentelennek mondott személyek – a mikrofonba beleénekelni, néha még a Csantavéri kisbicskát is, ennél trágárabb szöveg pedig még az „alászállott” irodalom területén sem igen forog közkézen.

Máskor látogatóba megyünk a rokonokhoz. Hátul apa és anya karonfogva, ahogy illik, előttük mi ketten, kézen fogva, ahogy illik. Apa kellő szigorral néz le ránk, ám elégedettség vegyülhet a tekintetébe, mert egy biciklivel elhaladó cigány, szinte osztozva apa örömeiben, kicsit nevetve, kicsit énekelve kiáltozik felénk:

*Baszás nélkül
Lófaszt ér a szerelem!*

Nyilván elkövettük azt a hibát, hogy elkezdtünk hátratekingetni, elárulva, hogy „vettük a lapot”, mert nagy szidás lett a vége. Egész úton pöröltek ránk hangosan, pedig ilyesmire nagyon vigyáztunk, nehogy megszóljanak bennünket. Mindenesetre láttam, hogy apa holtfehér.

Néhány évvel később magunk is belefoglunk pikáns énekek és versek gyártásába, leginkább úgy, hogy ismert szövegeket költöttünk át, csupa trágár szóval tarkítva az eredetit. De amilyen buták voltunk, még le is írtuk, úgyhogy anya gyanút fogott. Addig incselkedett velem, amíg megmutattam a füzetet, és el is énekeltem a *Már minálunk babám* és a *Lenn a délibábos Hortobágyon* szexesített változatát, amire szint váltott, kiabálni kezdett, és a füzetet is elkobozta. Inkább bántott anya álnok-sága, mint a füzet elvesztése, mivel az összes szöveget tudtam fejből; még ma is tudom.

Aztán felsőbb iskolába kerültem. „Ízetlenkedéseinkből” kinőttünk természetesen. A népművelőszakosoknak nem is illett ilyesmivel foglalkozni. Csak a Tetemre hívást szavaltuk – ősrégi gimnazista – átköltésben. Ez volt az az időszak, amikor a gimnázium burzsoá maradványának minősült, ezért megszüntették, de hagyományait, mint amilyen a Tetemre hívás-változat is („A radványi sötét erdőben, / Alva találták Bárcki Benőt, / Pálinkás butykos ifjú kezében, / Berúgott a disznó tegnapelőtt”), nem lehetett kiirtani. Ezt a „költeményt” sem fogom már soha elfelejteni. Megfogadtam, ha egyetemi gyakorlatokon foglalkozunk vele, nem mondom el a hallgatóimnak, de nem bírtam ki.

Egyetemistaként már sokkal több könyvet vehettem magamnak, anyáék is jóval többet vásároltak, mint korábban. Huszadik születésnapomra például megvették A tőkét három kötetben (persze benne még jó néhány kisebb művével a szerzőnek). Meg kell valljam, nagyon örültem neki; különösen az egyetemen vettem hasznát az önigazgatású szocializmus, a marxista politikai gazdaságtan és a marxista szociológia nevű tantárgyakból. Nem tudom, mennyire nagy szégyen, de mondhatom, jómagam sokkal jobban boldogultam ezekkel a tantárgyakkal, mint a legegyszerűbb matematikapéldával vagy tornagyakorlattal. Persze a rothadó-pesvedő kapitalizmusról szóló szövegrészeket hamar meguntam (ez a marxista kiadványok állandóan ismétlődő fordulata), úgyhogy, miután levizsgáztam a marxista tananyagból, úgy döntöttünk szobatársnőmmel, hogy szomorú albérleti szobánk rozoga, feldőlni készülő szek-

rényének lábai alá helyezük e könyveket mozgásgátlónak. Így avanszált a valamikori nagybecsű ajándék alátétté. Ekkorra már megteltek otthoni regálunk könyvespolcai. Ám nemsokára végérvényesen otthagytam a szüleim házáat. Persze, hogy az összes könyvem ottmaradt, mert nem a magam pénzén vettem őket. Kezddhettem előlről a gyűjtést. Csakhogy addigra az irodalom alatti irodalomba egykoron sunyorogva bevezető nagyanyám meghalt. Ezért kénytelen voltam a hivatásos irodalom szintjén maradni.

JEGYZETEK

¹ Regál – szekrénysor

² Troszed, dvoszed (szerb) – az ülogarnitúra darabjai; „hármás ülő”, „kettes ülő”

³ Burek – balkáni étel; túrós rétesféléség